

RAFAŁ CZUPRYK – RZESZÓW

SPÓŁECZNA MISJA SZKÓŁ KATOLICKICH WE WSPÓŁCZESNEJ KULTURZE (SZKIC RETROSPEKTYWNY)

„Istotą edukacji jest serce. Powinniśmy tworzyć syntezę procesu edukacji, w której przenikają się miłość, uznanie dla różnych ról i funkcji, wyjście naprzeciw konkretnej osoby oraz szacunek dla najsłabszych. Chodzi o to, aby w ten sposób można było tworzyć rodzinę, która żyje świadectwem miłości, czym stara się żyć Kościół katolicki. Ważne, aby uwzględnić takie czynniki jak powaga, dyscyplina, dociekanie oraz profesjonalizm oraz łączyć je z innymi narzędziami edukacyjnymi, w klimacie miłości i miłosierdzia. W ten sposób młodzi będą odczuwali towarzyszenie, nie w atmosferze surowości, ograniczenia wyłącznie do naukowości, ale będą mieli doświadczenie bycia otoczonymi osobami kochającymi, które szanują, proponują oraz poprawiają w taki sposób, że kształtuje się osobowość wolna, zintegrowana wewnętrznie w różnych wymiarach życia obywatela i chrześcijanina”¹.

(kard. Giuseppe Versaldi,
prefekt Kongregacji Edukacji Katolickiej)

RAFAŁ CZUPRYK, doktor nauk humanistycznych (historia), doktor nauk społecznych (pedagogika), nauczyciel akademicki Uniwersytetu Rzeszowskiego (adiunkt); nauczyciel dyplomowany Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Pawła II Sióstr Prezentek w Rzeszowie. Zainteresowania: historia, pedagogika katolicka, kultura, filozofia, teologia. ORCID: 0000-0002-3387-130X. Kontakt: rafalczupryk@gmail.com

1. Źródło: <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2022-03/kard-versaldi-szkola-miejscem-dialogu-i-troski-o-najsłabszych.html> (dostęp: 20.02.2025).

Wprowadzenie

W panoramie nieprzeliczonej ilości placówek oświatowych misję wychowawczą, kształcącą i opiekuńczą pełnią także szkoły katolickie. Organizując działalność edukacyjną, zgodnie z obowiązującym prawem państwowym i nauką Kościoła katolickiego, proponują swoim uczniom-wychowankom model kształcenia oparty o chrześcijańskie wartości, co stanowi ich znak rozpoznawczy i wyraża konkretną tożsamość². W tego typu szkołach cały proces dydaktyczno-wychowawczy „prześiąknięty jest ewangelicznym duchem wolności i miłości” – ukierunkowany na dobro wspólne, aspiruje do budowania przestrzeni dialogu i kultury spotkania, przygotowując wychowanków do dawania chrześcijańskiego świadectwa w świecie³.

Papież Benedykt XVI w encyklice *Caritas in veritate*⁴ przypomniał: „pojęcie «edukacja» nie odnosi się tylko do oświaty lub kształcenia zawodowego (...), ale do pełnej formacji osoby; (...) żeby wychowywać, trzeba wiedzieć, kim jest osoba ludzka, znać jej naturę”⁵. W wychowaniu musi zatem pojawić się odniesienie do konkretnej antropologii, na której powinna oprzeć się aksjologiczna wrażliwość nauczycieli-wychowawców⁶.

2. A. Maj, *Tożsamość współczesnej szkoły katolickiej*, red. A. Maj, Lublin 2015; tegoż, *Inspiracje papieża Franciszka dla współczesnej szkoły katolickiej*, „Roczniki Pedagogiczne”, 8(44), nr 2/2016, s. 77-91; R. Czupryk, *Szkoła katolicka w trosce o klimat aksjologicznego wzrostu (retrospekcja w świetle wybranych dokumentów Magisterium Kościoła)*, „Resovia Sacra”, 26 (2019), s. 43-54; R. Czupryk, *Wychowawcza misja Szkoły Sióstr Prezentek w Rzeszowie*, w: *Ducha nie gaście*, red. A. Garbarz, A. Sobkowiak, A. Cypriś, Rzeszów 2023, s. 239-255.
3. Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965), nr 8, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, Kraków 2009, s. 22-23.
4. Benedykt XVI, encyklika *Caritas in veritate*, online: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 20.02.2025].
5. Tamże, nr 29, 61. Zob. także: Benedykt XVI: *List dla diecezji i miasta Rzymu* (21.01.2008), online: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/listy/wychowanie_21012008.html [dostęp: 20.02.2025]; Orędzie na XLV Światowy Dzień Pokoju: *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju* (1.01.2012), online: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20111208_xlv-world-day-peace.html [dostęp: 20.02.2025].
6. A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004; A. Błasiak, *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane aspekty*, Kraków 2009; *Wychowanie integralne w edukacji katolickiej. Idee – twórcy – instytucje*, red. M. Opiela, E. Świdrak, M. Łobacz, Lublin 2014; M. Dziewiecki, *Zadania katolickiego wychowawcy*, „Roczniki Pedagogiczne”, 8 (44), nr 2/2016, s. 9-35; M. Fiałkowski, *Papieża Franciszka inspiracje dla duszpasterstwa młodzieży*, „Polonia Sacra”, 20, nr 4 (45)/2016, s. 87-99; *Katolickie wychowanie dziecka. Rodzina, przedszkole, Kościół*, red. A. Kiciński, M. Opiela, Lublin 2016; G. Godawa, *Integralna wizja człowieka, jako fundament kultury i wychowania*, „Analecta Cracoviensia”, 49/2017,

Głównym celem artykułu jest zwrócenie uwagi na społeczną misję szkół katolickich na rzecz kultury spotkania i dialogu. Placówki oświatowe tego typu, promując integralną wartość osoby, starają się połączyć zadania wychowawcze i edukacyjne z wyraźnym głoszeniem Ewangelii; są ważnym miejscem formacji młodzieży w duchu wartości chrześcijańskich. Podstawę źródłową rozważań stanowią przemówienia papieża Franciszka do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej (2017; 2020)⁷ oraz Instrukcja ogłoszona przez samą Kongregację Edukacji Katolickiej (2022), pt. *Tożsamość szkoły katolickiej dla kultury dialogu*⁸.

Współczesne wyzwania związane z edukacją

Pluralizm kulturowy współczesnego świata, jego nieustanna zmienność, różnorodność, a jednocześnie wielkie możliwości komunikacyjne, jakie zapewnia sieć cyfrowej łączności, wymagają od człowieka XXI wieku uwzględnienia bardzo ważnej, społecznej wartości, którą jest odwaga (otwartość) na międzyludzkie relacje. W encyklice *Caritas in veritate* papież Benedykt XVI napisał: „Istota ludzka, ze względu na swoją naturę duchową, realizuje się w relacjach międzysobowych. W im bardziej autentyczny sposób je przeżywa, tym bardziej dojrzewa jej tożsamość osobista. Człowiek dowartościowuje siebie nie przez izolację, lecz poprzez relacje nawiązywane z innymi oraz z Bogiem. Relacje te mają wartość fundamentalną”⁹.

s. 319-340; S. Olczyk, *Papież Franciszek jako wychowawca młodzieży*, „Roczniki Pedagogiczne”, 11 (47), nr 1/2019, s. 87-104; M. T. Kozubek, *Inkluzja w ujęciu Papieża Franciszka inspiracją dla edukacji włączającej/ Inclusion as perceived by Pope Francis is an inspiration for inclusive education*, „Rozprawy Społeczne/Social Dissertations”, 14, nr 4/2020, s. 18-33; A. Rynio, *Wychowanie do odpowiedzialności. Studium teorii i praktyki pedagogiki integralnej*, Lublin 2021.

7. Franciszek: Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej (09.02.2017), online: https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170209_plenaria-educazione-cattolica.html [dostęp: 20.02.2025]; Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej (20.02.2020), online: https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/february/documents/papa-francesco_20200220_congregaz-educac-cattolica.html [dostęp: 20.02.2025].
8. Kongregacja Edukacji Katolickiej, Instrukcja: *L'identità della scuola cattolica per una cultura del dialogo*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20220125_istruzione-identita-scuola-cattolica_it.html [dostęp: 20.02.2025].
9. Benedykt XVI, encyklika *Caritas in veritate*, nr 53, online: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 20.02.2025].

Każdy człowiek, co oczywiste, poznaje siebie najpełniej w kontaktach z innymi. Druga osoba jest „zwierciadłem”, które pozwala dostrzec osobiste zalety i wady. Międzyosobowa relacja wyzwala z mentalnej pułapki indywidualizmu i samowystarczalności. Na tę właśnie kwestię zwrócił uwagę papież Franciszek, przemawiając 9 lutego 2017 r. do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej¹⁰. Analizując rzeczywistość w kontekście edukacji, która wymaga międzyludzkich relacji, wskazał na trzy potrzeby: potrzebę humanizacji edukacji; potrzebę budowania kultury dialogu; potrzebę udziału edukacji w kształtowaniu społecznej nadziei.

W aspekcie humanizacji edukacji papież zauważył, że szkoła i uniwersytet mają sens tylko wówczas, gdy służą kształtowaniu człowieka; kiedy ich misja ukierunkowana jest na horyzont transcendencji. Zadaniem nauczycieli-wychowawców tych instytucji, bogatych w człowieczeństwo i profesjonalizm, jest pomóc młodym ludziom stać się budowniczymi bardziej przyjaznego i pokojowego świata. Edukacja służy integralnemu humanizmowi¹¹.

W aspekcie budowania kultury dialogu papież przypomniał, że wszyscy ludzie to mieszkańcy globalnej wioski i każdy człowiek żywi nadzieję na lepszą przyszłość. Niestety, jednocześnie istnieją liczne formy przemocy, ubóstwa, wyzysku, dyskryminacji, marginalizacji, restrykcyjnego podejścia do podstawowych wolności, co tworzy kulturę jednorazowości. W tym kontekście katolickie instytucje edukacyjne są wezwane do praktykowania „gramatyki dialogu”, który kształtuje spotkanie i docenia kulturową i religijną różnorodność. Dialog intelektualny zawsze wychowuje, gdy człowiek odnosi się do innych z szacunkiem, szczerze słucha; kiedy traktuje drugą osobę poważnie i stara się w pełni zrozumieć jej racje, jej obiekty, aby móc odpowiedzieć nie w sposób powierzchowny, lecz adekwatny. W prawdziwym dialogu człowiek wyraża siebie w sposób autentyczny, nie przesłaniając ani nie umniejszając własnej tożsamości ukształtowanej przez ewangeliczną inspirację. Prawdziwy dialog ukierunkowuje na Prawdę. Papież wyraził nadzieję, że nowe pokolenia, wykształcone w duchu chrześcijańskiego dialogu, wyjdą ze szkół i uniwersytetów zmotywowane do budowania mostów, a tym samym do znajdowania nowych odpowiedzi na liczne wyzwania współczesności¹².

Za trzecią potrzebę związaną z edukacją uznał papież jej wkład w kształtowanie nadziei. Edukacja „rodzi nadzieję”: daje życie, daje wzrost; dzięki niej człowiek ukierunkowuje swe życie na poszukiwanie piękna, dobra, prawdy i wspólnoty

10. Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej (09.02.2017), online: https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170209_plenaria-educazione-cattolica.html [dostęp: 20.02.2025].

11. Tamże.

12. Tamże.

z innymi dla wspólnego rozwoju. Edukacja i nadzieja mają ze sobą coś wspólnego: „to coś”, to ryzyko. Nadzieja nie jest powierzchownym optymizmem, ale przede wszystkim umiejętnością podejmowania ryzyka we właściwy sposób, podobnie jak edukacja, na co zwraca uwagę Franciszek¹³.

Innym razem papież porównał edukację do szczególnego rodzaju ruchu – ruchu inkluzywnego, który cechuje wzrost ukierunkowany na pełny rozwój człowieka w jego wymiarze indywidualnym i społecznym. Przemawiając do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej 20 lutego 2020 r.¹⁴, wyjaśnił, że inkluzywność edukacji (włączanie), obejmuje wszystkich wykluczonych: tych, którzy są wykluczeni z powodu ubóstwa, bezbronności spowodowanej wojnami, głodem i klęskami żywiołowymi, z powodu selektywności społecznej, trudności rodzinnych i egzystencjalnych. Włączenie materializuje się w działaniach edukacyjnych na rzecz uchodźców, ofiar handlu ludźmi, migrantów, bez względu na płeć, religię czy pochodzenie etniczne. Inkluzja – co stwierdza papież – nie jest wynalazkiem współczesności, lecz integralną częścią chrześcijańskiego przesłania o zbawieniu¹⁵.

Cechą edukacji, w opinii papieża, jest również i to, że jest ona ruchem pokojowym, niosącym pokój. Świadczą o tym młodzi ludzie, którzy swoim zaangażowaniem i pragnieniem prawdy przypominają, że nadzieja nie jest utopią, a pokój jest dobrem zawsze możliwym. Ruch edukacyjny na rzecz pokoju jest siłą, którą należy pielęgnować i chronić przed wszelkimi pęknięciami: między pokoleniami, między narodami, między kulturami, między bogatymi i biednymi populacjami, między mężczyznami i kobietami, między gospodarką i etyką, między ludzkością a środowiskiem. Dlatego właśnie edukacja, poprzez swoją siłę, ma na celu kształtowanie ludzi zdolnych do zrozumienia, że różnorodność nie przeszkadza jedności, lecz jest niezbędna do bogactwa tożsamości każdego człowieka i tożsamości wszystkich¹⁶.

Dodatkowym elementem edukacji, na który zwrócił uwagę papież, jest ten, że jest ona ruchem zespołowym. W szkole katolickiej przejawia się ów ruch we wspólnym zaangażowaniu wielu środowisk: rodzin, nauczycieli, różnego rodzaju stowarzyszeń o celach kulturalnych, obywatelskich, religijnych, itd. Uniwersytet katolicki realizuje swoje cele także poprzez zaangażowanie na rzecz tworzenia autentycznie ludzkiej wspólnoty, ożywionej duchem Chrystusa (choć, jak każdy

13. Tamże.

14. Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej (20.02.2020), online: https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/february/documents/papa-francesco_20200220_congregaz-educaz-cattolica.html [dostęp: 20.02.2025].

15. Tamże.

16. Tamże.

uniwersytet, powołany jest do tego, aby być wspólną studiowania, badań naukowych i kształcenia)¹⁷.

Inną cechą edukacji, o której wypowiedział się papież, jest ta związana z ruchem ekologicznym. W opinii Franciszka jest to jedna z sił napędowych prowadzących do osiągnięcia całościowego celu edukacyjnego. Wychowanie, w którym osoba znajduje się w centrum swojej integralnej rzeczywistości, ma na celu doprowadzenie jej do poznania samej siebie, do poznania wspólnego domu, w którym przyszło jej żyć, a nade wszystko do odkrycia braterstwa jako relacji, którą dana osoba tworzy z wielokulturową ludzkością. Ten ruch edukacyjny, co wyjaśnia papież, przyczynia się do przywrócenia różnych poziomów równowagi ekologicznej: wewnętrznej z samym sobą, solidarności z innymi, naturalnej ze wszystkimi istotami żywymi i duchowej z Bogiem¹⁸.

Wnioskując z powyższych treści, papież Franciszek w dwóch przemówieniach skierowanych do gremium Kongregacji Edukacji Katolickiej wskazał na ważne potrzeby związane z współczesną edukacją i scharakteryzował kilka jej cech uniwersalnych. Wśród potrzeb o szerokim wymiarze społecznym wymienił: konieczność humanizacji edukacji; konieczność budowania kultury dialogu; konieczność udziału edukacji w kształtowaniu społecznej nadziei. Do kluczowych cech zaliczył: inkluzywność edukacji (włączenie), obejmującą wszystkich wykluczonych; ruch pokojowy edukacji niosący pokój; ruch zespołowy edukacji i ruch ekologiczny. Wszystkie spostrzeżenia papieża wpisują się w szerszy kontekst Jego inicjatyw, a mianowicie w propozycję globalnego paktu edukacyjnego¹⁹.

Tożsamość szkoły katolickiej we współczesnej kulturze

Dynamiczne procesy globalizacji, oddziałując na różne przestrzenie życia, skutkują współzależnością państw, społeczeństw, gospodarek i kultur. W efekcie, kształtuje się społeczeństwo masowe, homogeniczne (jednolite), w którym komunikacja determinuje międzyludzkie relacje. Skoro intensyfikacja przemian dotyka różnych obszarów ludzkiej aktywności, także edukacja poddana jest procesom globalnym. Z tej to właśnie przyczyny, Kongregacja Edukacji Katolickiej²⁰

17. Tamże.

18. Tamże.

19. Franciszek, Przesłanie na inaugurację paktu wychowawczego (2019), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20190912_messaggio-patto-educativo.html [dostęp: 20.02.2025]; M.T. Kozubek, *Globalny pakt edukacyjny w odpowiedzi na kryzys edukacji*, „Roczniki Pedagogiczne”, 14, nr 3/2022, s. 142-148.

20. M. Sitarz, *Kongregacja Edukacji Katolickiej – struktura, zadania i formy działania*, „Teka Komisji Prawniczej PAN”, 11, nr 1/2018, s. 331-342.

przedstawiła 22 stycznia 2022 r. Instrukcję na temat tożsamości szkoły katolickiej we współczesnej kulturze, pt. *L'identità della scuola cattolica per una cultura del dialogo* (Tożsamość szkoły katolickiej dla kultury dialogu)²¹.

Główna myśl dokumentu zogniskowana została wokół tezy: „współcześnie potrzebna jest wyraźniejsza świadomość i spójność tożsamości katolickich instytucji edukacyjnych Kościoła na całym świecie” (nr 1-5). Dokument w swej strukturze tworzą: Wstęp (nr 1-7), trzy rozdziały: I. Szkoły katolickie w misji Kościoła (nr 8-36); II. Podmioty odpowiedzialne za promocję i weryfikację tożsamości katolickiej (nr 37-66); III. Kilka punktów krytycznych (nr 67-93) oraz Wniosek, który wieńczy całość rozważań (nr 94-97). W świecie coraz bardziej skomplikowanym i pełnym konfliktów *Instrukcja* jest syntetycznym i praktycznym narzędziem, które może być wykorzystane do zapobiegania podziałom w sektorze edukacji. Tylko silne i zjednoczone działanie Kościoła na polu edukacyjnym może przyczynić się zarówno do pogłębienia misji ewangelizacyjnej powierzonej mu przez Jezusa Chrystusa, jak i do budowania świata opartego na braterstwie, nadziei i pokoju²².

Pierwszy rozdział *Instrukcji* przypomina naukę Soboru Watykańskiego II na temat macierzyńskiego obrazu Kościoła jako wyrazistej ikony odzwierciedlającej Jego naturę i misję. W tym aspekcie działalność edukacyjna prowadzona w szkołach katolickich potwierdza istotną część tożsamości samego Kościoła. Odniesienie do soborowej Deklaracji *Gravissimum educationis* przywołuje wychowawczy ideał, który łączy w sobie dwie zasadnicze płaszczyzny chrześcijańskiego wychowania: potrzebę pełnego (integralnego) rozwoju osobowości wychowanka szkoły katolickiej oraz jego apostołskie zaangażowanie w życie społeczne. W wychowaniu konieczna jest współpraca wspólnot wychowujących: rodziny, szkoły, Kościoła. Ewangelizacja i integralna promocja człowieka są w ten sposób ściśle ze sobą powiązane. W istocie, edukacja nie zmierza tylko do zapewnienia osobie ludzkiej dojrzałości, ale zmierza także do tego, aby ochrzczony, stopniowo wprowadzany w poznanie tajemnicy zbawienia, stawał się coraz bardziej świadomy daru wiary²³. Instrukcja zwraca również uwagę na kształcenie nauczycieli, od których zależy, czy szkoła katolicka będzie w stanie osiągać swoje cele. Ważne jest, aby byli oni starannie przygotowani do zawodu, wyposażeni w wiedzę zarówno świecką, jak i religijną, potwierdzoną odpowiednimi kwalifikacjami akademickimi i aby posiadali szeroką wiedzę w dziedzinie pedagogiki (na bieżąco aktualizowaną). Dodatkowo, w dokumencie przypomniano, że sukces w edukacji opiera się na zasadzie

21. Kongregacja Edukacji Katolickiej, Instrukcja: *L'identità della scuola cattolica per una cultura del dialogo*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20220125_istruzione-identita-scuola-cattolica_it.html [dostęp: 20.02.2025].

22. Tamże, nr 7.

23. Tamże, nr 8-10, nr 11-13.

wzajemnej współpracy rodziców i nauczycieli. Zgodna, wychowawcza troska jest istotnym punktem odniesienia dla osobistego działania uczniów-wychowanków szkoły katolickiej. W ten sposób są oni przygotowywani do odpowiedzialnego korzystania z daru wolności w wymiarze społecznym²⁴. *Instrukcja* zauważa też, że Deklaracja *Gravissimum educationis*, to nie jedyne źródło wiedzy na temat zasad wychowania chrześcijańskiego w szkołach katolickich. Dalsze rozwinięcie ważnych aspektów edukacji znalazło omówienie w dokumentach przygotowanych przez Biuro ds. Szkół Kongregacji Wychowania Katolickiego²⁵.

Wypowiadając się na temat profilu tożsamości szkoły katolickiej, *Instrukcja* stwierdza, że szkoła tego typu musi nieustannie podążać za nurtem zmian, jakie dokonują się w świecie, zachowując jednakże swoją tożsamość, własną specyfikę i styl funkcjonowania – odniesienie do prawdziwej chrześcijańskiej koncepcji rzeczywistości. Dla wszystkich członków społeczności szkolnej „zasady ewangeliczne stają się normami wychowawczymi, wewnętrznymi motywacjami i zarazem celami ostatecznymi”. Innymi słowy można powiedzieć, że w szkole katolickiej, oprócz narzędzi wspólnych innym szkołom, rozum nawiązuje dialog z wiarą, co także pozwala na dostęp do prawd wykraczających poza same dane nauk empirycznych, aby otworzyć się na całą prawdę, aby odpowiedzieć na najgłębsze pytania ludzkiej duszy, które dotyczą nie tylko rzeczywistości ale też ludzkiej egzystencji. Dialog rozumu i wiary nie stanowi sprzeczności. Zadaniem instytucji katolickich jest jednoczenie w pracy intelektualnej dwóch porządków rzeczywistości, które zbyt często mają tendencję do przeciwstawiania sobie: poszukiwanie prawdy i pewności, że źródło prawdy jest już znane²⁶. Dodatkową cechą szkoły katolickiej jest ta, że przeznaczona jest ona dla wszystkich, a zwłaszcza dla najsłabszych. Świadczy o tym historia, wszak szkoły katolickie narodziły się z głębokiej miłości wychowawczej wobec młodych ludzi i dzieci pozostawionych samym sobie i pozbawionych jakiegokolwiek formy edukacji. W wielu rejonach świata do dziś ubóstwo materialne uniemożliwia wielu młodym dostęp do edukacji i odpowiedniego wykształcenia ludzkiego i chrześcijańskiego. W innych przypadkach nowe formy ubóstwa podważają wartość szkoły katolickiej, która – podobnie jak w przeszłości – może współcześnie doświadczać sytuacji niezrozumienia, nieufności lub braku środków²⁷.

Ważnym aspektem, na który zwraca uwagę *Instrukcja*, jest potrzeba świadectwa świeckich i konsekrowanych wychowawców. To oni, jako kompetentni i spójni mistrzowie wiedzy i życia, są „ikonami, oczywiście niedoskonałymi, ale

24. Tamże, nr 14-16.

25. Tamże, nr 17.

26. Tamże, nr 18-21.

27. Tamże, nr 22.

nie wyblakłymi, jedyne Mistrza” – kształtują środowisko wychowawcze szkoły charakteryzujące się poszukiwaniem prawdy. Co więcej, wykonując swoją pracę, która niewątpliwie ma aspekt zawodowy, są wezwani, by przeżywać ją jako osobiste powołanie w Kościele, jako misję o zasadniczym znaczeniu, gdyż przez wychowywanie współdziałają w ewangelizacji młodzieży²⁸.

W dalszej części narracji *Instrukcja* zwraca uwagę na charakterystyczną cechę szkół katolickich, jaką jest otwartość na uczniów pochodzących z różnych środowisk kulturowych i wyznających różne religie. W tym aspekcie liczą się świadectwo, wiedza i dialog. Współcześnie szczególnym zadaniem szkół katolickich jest dbałość o chrześcijańską obecność w wieloaspektowej rzeczywistości, która musi być ukazana i zademonstrowana. *Instrukcja* zauważa, że w wyniku zaawansowanego procesu sekularyzacji sama szkoła katolicka znajduje się w sytuacji misyjnej, nawet w krajach o starej tradycji chrześcijańskiej. Jednakże niezbywalną misją szkoły jest powołanie do składania świadectwa, chociażby poprzez projekty edukacyjne wyraźnie inspirowane Ewangelią. Szkoły tego typu, choć nie wymagają przynależności do wiary, mogą do niej przygotować. Projekt edukacyjny może stworzyć warunki, w których uczeń będzie rozwijał swoje zdolności badawcze, ukierunkowane na odkrywanie tajemnicy własnego bytu i otaczającej go rzeczywistości, co w konsekwencji może doprowadzić go do progu wiary. Innym elementem edukacyjnym szkoły jest wiedza, która umożliwia kontakt z bogatym dziedzictwem kulturowym i naukowym, która przygotowuje do życia zawodowego. W tym względzie, w obliczu przemian technologicznych i wszechobecności kultury cyfrowej, *Instrukcja* przyjmując za fakt, że aktualizowanie umiejętności i kompetencji zawodowych jest stałą koniecznością (wręcz potrzebą chwili), „twardo” stoi na stanowisku: szkoła katolicka nie może utracić zdolności twórczej syntezy wiary, kultury i życia, które stanowią podstawę misji edukacyjnej. Z jednej strony, wiedzę należy zawsze wspierać poprzez solidne kształcenie, które kierunkuje inteligencję uczniów w obszary „głębokiej nauki”. Z drugiej zaś strony należy zawsze towarzyszyć uczniom w poznawaniu samych siebie, ich własnych predyspozycji i wewnętrznych zasobów, aby mogli świadomie podejmować decyzje życiowe. Synteza rozumu i wiary to ważny element tożsamości każdej szkoły katolickiej, którego nie można zaniedbać i w żadnym wypadku pominąć. Trzeci element, na który zwraca uwagę *Instrukcja*, to dialog, który dla szkoły katolickiej jest konstytutywnym elementem jej tożsamości. Dialog łączy w sobie dbałość o relacje ze zrozumieniem innych i szacunkiem dla różnorodności. W tym aspekcie szkoła katolicka jest wspólnotą dialogującą, w której osoba wyraża siebie i rozwija się jako człowiek, wchodząc w konstruktywne interakcje, praktykując tolerancję, rozumiejąc różne punkty widzenia, budując zaufanie

28. Tamże, nr 23-26.

w środowisku autentycznej harmonii. Szkoła, co podkreśla *Instrukcja*, tworzy w ten sposób przestrzeń współlistnienia różnic. Papież Franciszek wskazał w tym względzie trzy zasady, które mogą pomóc w skutecznieniu dialogu: obowiązek tożsamości, odwaga inności i szczerść intencji. Obowiązek tożsamości, ponieważ prawdziwego dialogu nie można budować na dwuznaczności ani na poświęcaniu dobra, aby zadowolić drugiego. Odwaga inności, ponieważ ci, którzy różnią się między sobą kulturowo lub religijnie, nie powinni być postrzegani i traktowani jako wrogowie, lecz witani jako towarzysze, w szczerym przekonaniu, że dobro każdej osoby leży w dobru wszystkich. Szczerść intencji, ponieważ dialog, jako autentyczny wyraz człowieczeństwa, nie jest jakąś strategią, aby osiągnąć ukryte cele, ale drogą prawdy, która zasługuje, aby dialog był podejmowany cierpliwie i przekształcał rywalizację w zgodną współpracę²⁹.

Instrukcja potwierdza stanowisko papieża Franciszka w kwestii edukacji, która w obliczu współczesnych wyzwań powinna stanowić centralną wartość społeczną. Papież dostrzegł w edukacji część szerokiego projektu duszpasterskiego. W nim wychowanie człowieka jest kluczowe, wszak uczy krytycznego myślenia i oferuje drogę dojrzewania w wartościach. Edukacja to „ruch”, ona jest polifonią ruchów: a) ruchu zespołowego, gdzie w zgodnej współpracy, każdy, poprzez osobiste talenty i własną odpowiedzialność, przyczynia się do wykształcenia młodszych pokoleń i budowy dobra wspólnego; b) ruchu ekologicznego, który przyczynia się do odzyskania różnych poziomów równowagi: wewnętrznej z samym sobą, solidarności z innymi, naturalnej ze wszystkimi istotami żywymi, duchowej z Bogiem; c) ruchu inkluzywnego (włączającego), który poprzez wychowanie zbliża do siebie wykluczonych i bezbronnych; d) ruchu pokojowego, który generuje harmonię i pokój. Ruchy te łączą się w celu przeciwdziałania powszechnemu kryzysowi edukacyjnemu, który zasadniczo jest wynikiem rozpadu „przymierza edukacyjnego” pomiędzy instytucjami, rodzinami i ludźmi. Zjawiska o wymiarze globalnym, typu: kryzys relacji i komunikacji międzypokoleniowej, podziały społeczne, w tym dominująca obojętność, potwierdzają społeczną diagnozę. W tym kontekście epokowej zmiany, co podkreśla *Instrukcja*, papież Franciszek proponuje globalny pakt edukacyjny, jako „antidotum” na współczesne problemy. Ten długoterminowy projekt definiuje konkretna pedagogika oparta na świadectwie, wiedzy i dialogu, co jest punktem wyjścia do zmiany osobistej, społecznej i środowiskowej. Konkretność globalnego sojuszu edukacyjnego przejawia się również poprzez harmonię uczestnictwa. Wynika ona z głębokiego poczucia zaangażowania rozumianego jako aktywne włączenie się każdego w pracę edukacyjną, ze swoją specyfiką i odpowiedzialnością. W konsekwencji, edukacja, jako jeden

29. Tamże, nr 27-30.

z filarów bardziej sprawiedliwego i wspierającego społeczeństwa, może tworzyć sieć powiązań, która sprzyja ludzkości zdolnej mówić językiem braterstwa³⁰.

Drugi rozdział *Instrukcji*, pt. „Podmioty odpowiedzialne za promocję i weryfikację tożsamości katolickiej”, omawia współpracę wielu podmiotów, które inspirowane nauką Kościoła o wychowaniu, działają odpowiednio na różnych płaszczyznach: a) na płaszczyźnie szkoły, b) na płaszczyźnie inicjatyw charyzmatycznych, c) na płaszczyźnie hierarchii Kościoła. Instrukcja przypomina, że realizacja katolickiego projektu edukacyjnego szkoły spoczywa w rękach całej społeczności szkolnej. Szkoła jest „katolicka”, o ile zasady ewangeliczne stają się normami wychowawczymi, są wewnętrznymi motywacjami i zarazem celami ostatecznymi wszystkich: uczniów, rodziców, nauczycieli, personelu administracyjnego i kadry zarządzającej. W takim środowisku szkolnym każdy ma obowiązek uznawać, szanować i świadczyć o katolickiej tożsamości szkoły. Wsparcie i ochrona nieletnich to oczywisty obowiązek szkoły³¹.

W dalszej części dokument informuje, że w historii Kościoła różne podmioty przyczyniały się do zakładania i prowadzenia szkół katolickich: były to osoby konsekrowane, związane z instytutami życia konsekrowanego i stowarzyszeniami życia apostołskiego; wierni *świeccy* – indywidualni lub zrzeszeni w stowarzyszeniach prywatnych lub publicznych, ale także wspólne inicjatywy wiernych świeckich, osób konsekrowanych i duchownych. Wszystkie formy powoływania szkół katolickich są autentycznym apostołstwem – służbą, która wymaga jedności i wspólnoty z Kościołem, aby szkoła mogła zostać uznana za „katolicką” na wszystkich szczeblach – od organu zarządzającego, przez kierownictwo szkoły, po nauczycieli³².

Instrukcja wypowiada się także na temat udziału władzy kościelnej w rozeznawaniu „katolickiej” tożsamości szkoły. Rolą biskupa diecezjalnego/eparchialnego jest rozpoznać i respektować poszczególne charyzmaty, promować je i koordynować ich działalność, oraz nawiązywać dialog ze wszystkimi, którzy współpracują w misji edukacyjnej szkół katolickich. Funkcjonowanie tych szkół musi być zawsze powiązane z władzą kościelną³³. Dodatkowo, w odniesieniu do nauczania religii w szkołach katolickich, wsparcia finansowego w zakresie ich utrzymania i rozwoju, *Instrukcja* informuje, że w tej kwestii odpowiednie kompetencje przysługują Konferencji Episkopatu, Synodowi Biskupów lub Radzie Hierarchów³⁴. Ponadto, decyzją papieża, Kongregacji Edukacji Katolickiej zostało powierzone zadanie

30. Tamże, nr 31-36.

31. Tamże, nr 37-51.

32. Tamże, nr 52-58.

33. Tamże, nr 59-62.

34. Tamże, nr 63-64.

zadbania o to, aby podstawowe zasady wychowania katolickiego, proponowane przez Magisterium Kościoła, były coraz bardziej zgłębiane, potwierdzane i poznawane. Kongregacja – o czym informuje *Instrukcja* – opublikowała również liczne dokumenty, mające na celu pomoc szkołom katolickim w wypełnianiu ich społecznej misji; ustanowiła normy, według których szkoła powinna być zarządzana; określiła pomoc udzielaną biskupom diecezjalnym/eparchialnym, aby w miarę możliwości szkoły katolickie były zakładane i wspierane z największą starannością, a we wszystkich placówkach zapewniano chrześcijańskim uczniom edukację katechetyczną i opiekę duszpasterską³⁵.

Trzeci rozdział *Instrukcji*, pt. „Kilka punktów krytycznych”, poświęcony jest kontrastom w postrzeganiu tożsamości katolickich instytucji edukacyjnych, co wynika z błędnej interpretacji „kwalifikacji katolickiej” oraz z braku jasności, co do kompetencji i przepisów prawnych. *Instrukcja* wyjaśnia, iż określenie „katolicki” można wyrazić, stosując nie tylko kryteria prawne, formalne czy doktrynalne. Tożsamość katolicka to także szczególne charyzmaty, zasady katolickiej wiary. Co więcej, „katolickość” nie jest przypisana tylko do niektórych obszarów (liturgia, duchowość) lub niektórych osób (szkolny kapelan, nauczyciel religii, dyrektor szkoły). Zgodnie z formalną interpretacją tożsamość katolicka może być wyrażona poprzez „dekret” właściwej władzy kościelnej, który przyznaje danej instytucji osobowość prawną w oparciu o normy kanoniczne. W aspekcie charyzmatycznym definicja tożsamości katolickiej zwraca uwagę chociażby na „katolickiego ducha”, „chrześcijańską inspirację”, są to jednak terminy słabo zdefiniowane, mało konkretne i rzadko sprawdzalne w rzeczywistości. Według tych interpretacji – co zauważa *Instrukcja* – ani stosowanie norm kanonicznych, ani uznanie prawowitej władzy hierarchicznej nie są uważane za konieczne. Gdyby tak było, miałyby to jedynie wartość „symboliczną”, a zatem byłoby mało skuteczne. Czasami w przypadku instytucji edukacyjnych założonych i/lub kierowanych przez zakony, instytuty życia konsekrowanego, stowarzyszenia życia apostołskiego lub grupy charyzmatyczne występuje brak równowagi między charyzmatem a przynależnością kościelną. W niektórych sytuacjach unika się więc odniesienia do terminu „katolicki”, wybierając alternatywną terminologię prawną. Innym powodem sprzecznych interpretacji jest tzw. „wąski” model szkoły katolickiej. W takiej interpretacji w szkole katolickiej nie ma miejsca dla kogoś, kto nie jest „w pełni” katolikiem. Takie podejście przeczy jednak wizji „otwartej” szkoły katolickiej, która zamierza przełożyć model „Kościoła wychodzącego” na kontekst edukacyjny w dialogu ze wszystkimi. Aby nie tracić zatem misyjnego zapału, potrzebna jest odwaga, aby dawać świadectwo katolickiej kultury, czyli

35. Tamże, nr 65-66.

powszechnej (uniwersalnej), pielęgnującej zdrową świadomość własnej chrześcijańskiej tożsamości³⁶.

Zgodnie z *Instrukcją*, niekiedy krytyczne sytuacje wokół tożsamości katolickiej wynikają z braku jasności, co do kompetencji i przepisów prawnych. W takich sytuacjach *Instrukcja* zaleca zachować sprawiedliwą równowagę kompetencji, zgodnie z zasadą pomocniczości. Zasada ta opiera się na odpowiedzialności każdej osoby przed Bogiem i rozróżnia między różnorodnością a komplementarnością kompetencji. Odpowiedzialność każdego jest również wspierana przez odpowiednie narzędzia, które – poprzez dokonywanie samooceny i późniejsze porównywanie z „zewnątrznymi ekspertami” – pomagają każdej osobie stać się protagonistą projektu edukacyjnego. Narzędzia te służą także ustanawianiu, przeżywaniu i krzewieniu jedności Kościoła, a także tworzeniu różnych form stowarzyszeń i organizacji na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym, które mogą tworzyć wspólnoty na polu edukacji katolickiej. Co więcej, konieczne jest wzajemne zaufanie pomiędzy różnymi liderami, aby stworzyć pokojową współpracę na rzecz misji edukacyjnej. Nastawienie na dialog i życie we wspólnocie z pewnością się do tego przyczynia³⁷.

Jak zauważa *Instrukcja*, problemy prawne i kompetencyjne katolickich placówek oświatowych pojawiają się również ze względu na podwójne ramy regulacyjne: kanoniczne i państwowo-cywilne. Z uwagi na różnorodność celów, jakim służą stosowne przepisy prawne, może się zdarzyć, że państwo narzuci instytucjom katolickim takie kierunki działań, które podważą ich wiarygodność doktrynalną i dyscyplinarną. W konsekwencji, rozwiązania zgodne z zasadami moralności katolickiej wydają się prawie niemożliwe. W tej sytuacji, co zaleca *Instrukcja*, potrzebne są odpowiednie rozporządzenia na szczeblu krajowym (wydane przez Konferencję Episkopatów, Synod Biskupów lub Radę Hierarchów) oraz statuty wykonawcze sporządzone z perspektywy kanonicznej i cywilnej, niezbędne do przewyciężenia konfliktów interpretacyjnych i wykonawczych między dwoma systemami prawnymi. Ponadto, dla zachowania przejrzystości, szkoły katolickie muszą mieć oświadczenie o misji lub kodeks postępowania. Są to narzędzia służące zapewnieniu jakości instytucjonalnej i zawodowej. Dlatego konieczne jest ich prawne wzmocnienie poprzez umowy o pracę lub inne oświadczenia umowne podmiotów, mające wyraźną moc prawną. To, na co zwraca uwagę *Instrukcja*, to fakt, iż w wielu krajach prawo cywilne wyklucza „dyskryminację” ze względu na religię, orientację seksualną lub inne aspekty życia prywatnego. Jednocześnie uznaje się, że placówki edukacyjne mają możliwość wyposażenia się w profil wartości i kodeks postępowania, których należy przestrzegać. Gdy

36. Tamże, nr 67-72.

37. Tamże, nr 73-74.

zainteresowane strony nie respektują tych wartości i zachowań, może to zostać uznane za przejaw braku uczciwości zawodowej, polegający na niespełnieniu postanowień określonych w konkretnych umowach i wytycznych instytucjonalnych. Dodatkowo, poza normami wyłącznie prawnymi, często okazują się skuteczne inne instrumenty, bardziej odpowiednie do promowania odpowiedzialności każdej jednostki na rzecz tożsamości instytucji. Na przykład procedury indywidualnej i zbiorowej samooceny w ramach danej instytucji; porozumienia dotyczące pożądanego poziomu jakości; programy kształcenia ustawicznego oraz programy mające na celu promowanie i wzmacnianie profesjonalizmu; zachęty i nagrody, a także gromadzenie, dokumentowanie i badanie dobrych praktyk. Jak stwierdza *Instrukcja*, w przypadku osób sprawujących funkcje kierownicze w Kościele, klimat i zachowanie wyrażające życzliwość i zaufanie wobec wszystkich członków wspólnoty wychowawczej, jako wyraz cnoty chrześcijańskiej, będą skuteczniejsze niż jakakolwiek inna postawa czy środek³⁸.

W dalszej części *Instrukcja* wypowiada się na temat wyjątkowych sytuacji, które zdarzają się w życiu edukacyjnym i wymagają dużej uwagi i wrażliwości, aby rozwiązywać wszelkie napięcia i konflikty. *Instrukcja* więc zwraca uwagę na wybór personelu zatrudnionego w katolickiej placówce; zaleca przygotowanie jasnych kryteriów dotyczących rozeznania kwalifikacji zawodowych; przestrzegania doktryny Kościoła i spójności życia chrześcijańskiego kandydatów do pracy w szkole. Zwraca też uwagę na sytuacje, które mogą być przyczyną zdyskredytowania instytucji katolickiej i skandalu w społeczności, a których nie można lekceważyć zarówno ze względu na charakter konfliktu, jak i ze względu na reperkusje wewnątrz i na zewnątrz szkoły. Wśród innych kwestii *Instrukcja* zwraca uwagę na przypadki, w których przepisy państwowe są sprzeczne z wolnością religijną i samą katolicką tożsamością szkoły. Wówczas zaleca podjęcie rozsądnych działań w celu obrony praw katolików i ich szkół, zarówno poprzez dialog z władzami państwowymi, jak i odwoływanie się do właściwych sądów mających jurysdykcję w tych sprawach. W przypadku problemów wewnątrz Kościoła lokalnego ze względu na różnice zdań między członkami wspólnoty (biskupem, proboszczem, osobami konsekrowanymi, rodzicami, dyrektorami szkół, stowarzyszeniami itp.), co do możliwości przetrwania szkoły, jej stabilności ekonomicznej i kierunku, w jakim ma podążać w obliczu wyzwań edukacyjnych, *Instrukcja* zaleca dialog i wspólne działania, przy jednoczesnym uwzględnieniu hierarchicznego kryterium Kościoła i poszanowaniu różnych kompetencji. Problemem, który zawsze wywołuje sprzeczne reakcje, jest zamknięcie lub zmiana struktury prawnej szkoły katolickiej z powodu trudności w zarządzaniu. Problem ten nie powinien być rozwiązywany w pierwszej kolejności poprzez rozważenie wartości finansowej

38. Tamże, nr 75-78.

budynków i nieruchomości w celu ich sprzedaży lub poprzez przekazanie zarządzania organom, które są dalekie od zasad edukacji katolickiej, aby stworzyć źródło zysku finansowego. W rzeczywistości, dobra doczesne Kościoła mają wśród swoich właściwych celów dzieła apostołstwa i miłości, zwłaszcza w służbie ubogim. Dlatego w przypadku szkoły diecezjalnej/eparchialnej lub parafialnej obowiązkiem biskupa jest konsultacja ze wszystkimi zainteresowanymi w celu oceny każdego możliwego rozwiązania w celu zabezpieczenia ciągłości służby edukacyjnej. W przypadku placówek oświatowych prowadzonych przez osoby zakonne lub świeckie, zanim zostaną zamknięte lub sprzedane, należy konsultować się z biskupem i wspólnotą edukacyjną, próbując znaleźć możliwe sposoby rozwiązania problemu, aby cenna misja edukacyjna nadal była kontynuowana³⁹.

Kluczowa zasada w rozwiązywaniu problemów brzmi: w sprawach istotnych jedność; w wątpliwych wolność; we wszystkich miłość. W tej perspektywie *Instrukcja* odwołuje się do nauczania papieża Franciszka, który przypominając zasady nauki społecznej Kościoła, zachęcał do znalezienia skutecznych sposobów w dziedzinie edukacji, aby w przypadku możliwych napięć zawsze zwyciężała wola jedności w obliczu konfliktu. Nawet w najpoważniejszych konfliktach jedność wiary, przeżywana i oparta na Ewangelii, pozostaje kompasem przewodnim. W tym kontekście otwierają się drzwi do prawdziwej kultury dialogu, poprzez inkluzywną i stałą komunikację. Dialog i praktyki komunikacyjne w ramach wspólnoty edukacyjnej muszą być ustanawiane, promowane i praktykowane jeszcze przed powstaniem jakichkolwiek napięć. Należy je chronić i pielęgnować nawet w czasie konfliktów, a w razie potrzeby ponownie ustanawiać. Rola bezpośredniej i wewnętrznej komunikacji nie może być zastąpiona przez niepowiązane ze sobą osoby, instytucje, media lub opinię publiczną. Potrzebna jest strategia komunikacji i komunii, aby uniknąć ryzyka, że w przypadkach konfliktu inne osoby, które często nie są ani kompetentne, ani dobrze poinformowane, będą decydować o linii naprawy danej sytuacji⁴⁰.

Zgodnie z inną zasadą: „czas jest większy od przestrzeni” – *Instrukcja* przypomina propozycję papieża Franciszka: „inicjowanie procesów” zamiast prób obrony pozycji i przestrzeni władzy. Istnieje bowiem ryzyko, że osoby poszukujące idealnych rozwiązań i walczące z pasją o ich – często nierealną – realizację, ostatecznie swoimi próbami jeszcze bardziej zaszkodzą rozwiązywaniu konfliktów. W poszukiwaniu rozwiązania problemu należy zadać sobie pytanie, czy proponowane rozwiązania służą głównie ochronie własnej pozycji, czy też mogą zapoczątkować pozytywną dynamikę generującą dalsze procesy rozwoju. W tym względzie prawo kanoniczne przewiduje ścieżkę ukierunkowaną na stopniowe stosowanie norm

39. Tamże, nr 79-83.

40. Tamże, nr 84-87.

dyscyplinarnych i karnych, takich jak uprzednie ostrzeżenie, proporcjonalność sankcji i pewna stopniowość w obliczu obiektywnych ograniczeń osobistych, zawsze chroniąc priorytet zbawienia dusz. Dodatkowo, aby zainicjować owocne procesy, konieczne jest głębokie rozeznanie, które łączy w sobie wymiar ludzki, duchowy, prawny, subiektywny i pragmatyczny. Bez uszczerbku dla obowiązku i prawa biskupa do czuwania i wizytowania szkół katolickich na swoim terytorium, nie wyłączając tych, które zostały założone lub są prowadzone przez członków instytutów zakonnych, pochopne oświadczenia dotyczące problemów odnoszących się do tożsamości katolickiej nie pomagają w rozwiązywaniu sporów. Wszelkie środki podejmowane w odpowiedzi na domniemane odstępstwo od katolicyzmu danej placówki oświatowej, które mogą okazać się konieczne, a także uzasadnione, powinny być traktowane jako ostateczność i to jedynie w przypadkach, gdy nie ma absolutnie żadnej możliwości uniknięcia poważnych, obiektywnych szkód dla całego Kościoła i jego misji. *Instrukcja* stwierdza, iż nie należy także lekceważyć faktu, że w coraz bardziej zglobalizowanym świecie nawet konkretne decyzje, powiązane z lokalnym kontekstem, mają reperkusje dla Kościoła powszechnego. Jeśli właściwy organ nie znajdzie żadnego praktycznego rozwiązania, należy rozpocząć regularny proces z konsultacjami ze wszystkimi zaangażowanymi stronami, rozważeniem wszystkich aspektów prawa kanonicznego i cywilnego, możliwych praw osób trzecich, które mogą być zbieżne lub sprzeczne z czyjąś decyzją, a także skutków, jakie taka decyzja może mieć na inne inicjatywy kościelne w dziedzinie edukacji i na opinię publiczną. W tym aspekcie *Instrukcja* zaleca, aby w obliczu konfliktów, które się zdarzają i są, nie popaść w błąd dyskusji podczas konfliktu na temat zasad i ideałów. Rzeczywistość bowiem, jak przypomina *Instrukcja*, jest ważniejsza od idei. W tym sensie powinny być wypracowywane rozwiązania na możliwie najbardziej bezpośrednim poziomie, angażując tych, którzy są częścią lokalnej rzeczywistości i znają ją we wszystkich jej elementach. Dlatego należy unikać delegowania wewnętrznych konfliktów kościelnych innym instytucjom prawnym, chyba że jest to wyraźnie wymagane przez prawo. Należy również unikać natychmiastowego odwoływania się do wyższych władz kościelnych, ponieważ rozwiązanie lokalne jest bardziej bezpośrednie i trwałe. Aczkolwiek prawo każdego wierzącego w Kościele do odwołania się do Stolicy Apostolskiej zawsze jest w mocy. Wreszcie, zgodnie z zasadą, że całość jest większa od części, ci, którzy pracują nad rozwiązywaniem naturalnych napięć w Kościele, muszą brać pod uwagę konsekwencje, jakie nawet pojedynczy konflikt może mieć wpływ na inne sfery i poziomy życia kościelnego. Dlatego też praktykowanie roztropności jest najważniejsze i niezawodne. Każde możliwe rozwiązanie musi być rozważane w perspektywie długoterminowej, aby nie zaprzepaścić możliwości owocnej i opartej na zaufaniu współpracy między ludźmi i instytucjami. Wszyscy są bowiem

powołani aby wspólnie podążać, aby umożliwić Kościołowi świadczenie na świecie swojej służby, w wymiarze wychowawczym i edukacyjnym⁴¹.

Przeanalizowana *Instrukcja* kończy się wnioskiem, który podsumowuje całość rozważań. W tej części dokument podkreśla: „szkoły katolickie, które starają się zawsze połączyć zadanie wychowawcze z wyraźnym głoszeniem Ewangelii, stanowią bardzo ważny wkład w ewangelizację kultury, również w tych krajach i miastach, gdzie niesprzyjająca sytuacja skłania do uciekania się do kreatywności, by znaleźć odpowiednie metody”. W świetle tych napomnień *Instrukcja* – wychodząc od zasadniczych kryteriów, które charakteryzują katolicką tożsamość szkół – pragnie towarzyszyć ich odnowie, aby odpowiedzieć na nowe wyzwania, które stawia Kościołowi współczesny świat. Co więcej, *Instrukcja* przypomina: „Jeżeli nie istnieje prawda transcendentna, przez posłuszeństwo której człowiek zdobywa swą pełną tożsamość, to nie istnieje też żadna pewna zasada, gwarantująca sprawiedliwe stosunki pomiędzy ludźmi. Faktycznie, ich klasowe, grupowe i narodowe korzyści nieuchronnie przeciwstawiają jednych drugim. Jeśli się nie uznaje prawdy transcendentnej, triumfuje siła władzy i każdy ciąży do maksymalnego wykorzystania dostępnych mu środków, do narzucenia własnej korzyści czy własnych poglądów, nie bacząc na prawa innych. Tak więc, nowoczesny totalitaryzm wyrasta z negacji transcendentnej godności osoby ludzkiej która, jako widzialny obraz niewidzialnego Boga, z samej swej natury jest podmiotem praw, których nikt nie może naruszać: ani jednostka czy grupa, ani też klasa, naród lub państwo. Nie może naruszać tych praw nawet większość danego społeczeństwa, zwracając się przeciwko mniejszości”⁴².

Dokument Kongregacji Edukacji Katolickiej wieńczy formuła wdzięczności, skierowana do osób zaangażowanych w działalność szkół katolickich. Docenionej trosce o profil tożsamości placówek oświatowych towarzyszy nadzieja stworzenia planu globalnego paktu w sprawie edukacji, który mógłby przyczynić się do ożywienia zaangażowania na rzecz młodych ludzi i z młodymi ludźmi, odnawiając pasję do edukacji bardziej otwartej i inkluzywnej, zdolnej do cierpliwego słuchania, konstruktywnego dialogu i lepszego, wzajemnego zrozumienia⁴³.

Spostrzeżenia i wnioski

W konkluzji do całości rozważań odwołujących się do przemówień papieża Franciszka wygłoszonych do Kongregacji Edukacji Katolickiej (2017; 2020) oraz

41. Tamże, nr 88-93.

42. Tamże, nr 94-96.

43. Tamże, nr 97.

Instrukcji ogłoszonej przez samą Kongregację Edukacji Katolickiej (2022), stwierdzić należy, że współczesna edukacja, dla dobra i ochrony godności człowieka, wymaga pilnej uwagi i uzasadnionej troski. Podobnie refleksja nad tożsamością szkół katolickich na rzecz kultury spotkania i dialogu jest celowa i wymaga wsparcia w szerokim kontekście potrzeb społecznych.

Papież Franciszek, co zostało już wyartykułowane, zauważył, że człowiek współczesny, doświadczając wszechobecnego indywidualizmu, wpada nierzadko w pułapkę samowystarczalności. Samotność nie jest rzadkością, ale niestety jest codziennością. Tymczasem w życiu każdego człowieka liczą się tak naprawdę relacje; liczą się więzi i towarzyszące im odpowiedzialne formy współzależności. Nikt nie jest samotną wyspą; każdy jest ważny i potrzebny dla dobra wspólnoty. Jednym z czynników, który wpływa na rozwój międzyludzkich relacji, jest edukacja. Dzięki niej relacje są pogłębiane i ugruntowywane. Relacje humanizują edukację, budują kulturę dialogu, wnoszą w daną społeczność nadzieję.

W procesie kształtowania człowieka, na co zwrócił uwagę papież, ważny jest horyzont transcendencji; liczy się wartość integralnego humanizmu. Tylko w tej perspektywie można pomóc młodym ludziom budować bardziej przyjazny i pokojowy świat. A katolickie instytucje edukacyjne, poprzez wysiłek budowania kultury spotkania i dialogu, mogą uwierzytelnić wartość jedności w różnorodności. Dialog oparty na szacunku, szczerym wsłuchiwaniu się w głos drugiego człowieka, nigdy nie jest powierzchowny, lecz odpowiedni, czyli taki, który respektuje godność osoby. Misją szkół i uniwersytetów katolickich jest zatem kierunkować dialog na Prawdę, co zawsze jest wynikiem ewangelicznej inspiracji. Co więcej, edukacja, w ocenie papieża, kształtuje nadzieję: daje życie, daje wzrost; dzięki niej człowiek kierunkuje swój osobowy rozwój. I chociaż edukacji i nadziei towarzyszy ryzyko, to jednak warto je podjąć, wszak inwestycja w człowieka nie ma ceny, w istocie swej jest bezcenna, dlatego jest tak ważna i bardzo potrzebna.

Edukacja prowadzona w szkołach katolickich odzwierciedla dodatkowo macierzyński obraz Kościoła, którego natura i misja ukierunkowane są na integralny rozwój ucznia-wychowanka. Proces wychowawczy wymaga współpracy: rodziny, szkoły i Kościoła. Edukacja katolicka wprowadza w głębsze poznanie tajemnic wiary, uczy chrześcijańskiego stylu życia, apostolskiego zaangażowania w życie społeczne. Z tej to przyczyny, pomimo zmian społecznych i kulturowych, szkoły katolickie zobowiązane są dbać o swoją tożsamość. W szkołach tego typu dialog rozumu i wiary nie może być fanaberią programu dydaktyczno-wychowawczego, ale dowodem rzeczywistej zgody i strategii edukacyjnej. Bazą konkretnych motywacji, celów i norm wychowawczych są ewangeliczne pryncypia, którym patronuje pierwszy Nauczyciel i Pedagog szkoły – Jezus Chrystus.

Wbrew obiegowym opiniom, wiara i rozum nie stoją wobec siebie w sprzeczności, ale w harmonii dialogu oświecają drogę dostępu do Prawdy wykraczającej

poza naukowe dane, co otwiera szkołę katolicką na różnorodność kulturową i religijną; co jest szczególnie ważne w kontekście misji świadectwa i ewangelizacji nawet w krajach o silnej sekularyzacji. Szkoła katolicka powinna zatem rozwijać kompetencje badawcze, kulturowe oraz duchowe, integrując wiarę z kulturą i nauką, wspierając przy tym rozwój osobisty uczniów-wychowanków. Jako wspólnota stoi przed szansą twórczego dialogu, poprzez który każdy może wyrazić siebie i rozwijać się jako człowiek: praktykując tolerancję, rozumiejąc różne punkty widzenia, budując zaufanie w środowisku autentycznej harmonii. W tym aspekcie papież Franciszek podkreślił, że edukacja jest kluczowym elementem szerokiego projektu duszpasterskiego służącego rozwojowi człowieka, promującego współpracę, ekologię, inkluzję i pokój. W obliczu kryzysu relacji i podziałów społecznych, propozycja globalnego sojuszu na rzecz edukacji wydaje się słuszna, a nawet konieczna. W ostateczności, edukacja jest jednym z kluczowych filarów pokoju na świecie, o czym zawsze trzeba pamiętać.

Podsumowując całość rozważań poświęconych społecznej misji szkół katolickich we współczesnej kulturze, warto zaakcentować: każdy, kto zaangażowany jest w realizację katolickich dzieł edukacyjnych, ma obowiązek szanować je, wspierać i troszczyć się o nie. Jedność z hierarchią Kościoła, przestrzeganie zasad Magisterium, to gwarancja tożsamości katolickich placówek, które „promieniując ewangelicznym zapałem” będą towarzyszyć młodym ludziom, kształtując ich osobowość w wymiarach życia obywatelskiego i chrześcijańskiego: osobowość wolną i wewnętrznie zintegrowaną.

Bibliografia

- Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965), w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, Kraków 2009, s. 15-27.
- Benedykt XVI, encyklika *Caritas in veritate*, online: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 20.02.2025].
- Benedykt XVI, *List dla diecezji i miasta Rzymu* (21.01.2008), online: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/listy/wychowanie_21012008.html [dostęp: 20.02.2025].
- Benedykt XVI, Orędzie na XLV Światowy Dzień Pokoju: *Wychowanie młodzieży do sprawiedliwości i pokoju* (1.01.2012), online: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20111208_xlv-world-day-peace.html [dostęp: 20.02.2025].

- Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej (09.02.2017), online: https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170209_plenaria-educazione-cattolica.html [dostęp: 20.02.2025].
- Franciszek, Przesłanie na inaugurację paktu wychowawczego (2019), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20190912_messaggio-patto-educativo.html [dostęp: 20.02.2025].
- Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Edukacji Katolickiej (20.02.2020), online: https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/february/documents/papa-francesco_20200220_congregaz-educaz-cattolica.html [dostęp: 20.02.2025].
- Kongregacja Edukacji Katolickiej, Instrukcja: *L'identità della scuola cattolica per una cultura del dialogo*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20220125_istruzione-identita-scuola-cattolica_it.html [dostęp: 20.02.2025].

* * *

- Błasiak A., *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane aspekty*, Kraków 2009.
- Czupryk R., *Szkoła katolicka w trosce o klimat aksjologicznego wzrostu (retrospekcja w świetle wybranych dokumentów Magisterium Kościoła)*, „Resovia Sacra”, 26 (2019), s. 43-54.
- Czupryk R., *Wychowawcza misja Szkoły Sióstr Prezentek w Rzeszowie*, w: *Ducha nie gąście*, red. A. Garbarz, A. Sobkowiak, A. Cypryś, Rzeszów 2023, s. 239-255.
- Dziewiecki M., *Zadania katolickiego wychowawcy*, „Roczniki Pedagogiczne”, 8 (44), nr 2/2016, s. 9-35.
- Fiałkowski M., *Papieża Franciszka inspiracje dla duszpasterstwa młodzieży*, „Polonia Sacra”, 20, nr 4 (45)/2016, s. 87-99.
- Godawa G., *Integralna wizja człowieka, jako fundament kultury i wychowania*, „Analecta Cracoviensia”, 49/2017, s. 319-340.
- Katolickie wychowanie dziecka. Rodzina, przedszkole, Kościół*, red. A. Kiciński, M. Opiela, Lublin 2016.
- Kozubek M. T., *Globalny pakt edukacyjny w odpowiedzi na kryzys edukacji*, „Roczniki Pedagogiczne”, 14, nr 3/2022, s. 142-148.
- Kozubek M. T., *Inkluzja w ujęciu Papieża Franciszka inspiracją dla edukacji włączającej/ Inclusion as perceived by Pope Francis is an inspiration for inclusive education*, „Rozprawy Społeczne/Social Dissertations”, Tom 14, nr 4/2020, s. 18-33.

- Maj A., *Inspiracje papieża Franciszka dla współczesnej szkoły katolickiej*, „Roczniki Pedagogiczne”, 8 (44), nr 2/2016, s. 77-91.
- Maj A., *Tożsamość współczesnej szkoły katolickiej*, A. Maj (red.), Lublin 2015.
- Olczyk S., *Papież Franciszek jako wychowawca młodzieży*, „Roczniki Pedagogiczne”, 11 (47), nr 1/2019, s. 87-104.
- Rynio A., *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004.
- Rynio A., *Wychowanie do odpowiedzialności. Studium teorii i praktyki pedagogiki integralnej*, Lublin 2021.
- Sitarz M., *Kongregacja Edukacji Katolickiej – struktura, zadania i formy działania*, „Teka Komisji Prawniczej PAN”, 11, nr 1/2018, s. 331-342.
- Wychowanie integralne w edukacji katolickiej. Idee – twórcy – instytucje*, red. M. Opiela, E. Świdrak, M. Łobacz, Lublin 2014.

Streszczenie

Szkoły katolickie, organizując działalność edukacyjną zgodnie z obowiązującym prawem państwowym i nauką Kościoła katolickiego, proponują model kształcenia oparty o chrześcijańskie wartości, co stanowi ich znak rozpoznawczy i wyraża konkretną tożsamość. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na społeczną misję katolickich placówek edukacyjnych na rzecz kultury spotkania i dialogu we współczesnym świecie. Placówki tego typu, promując integralną wartość osoby, starają się połączyć zadania wychowawcze i edukacyjne z wyraźnym głosem Ewangelii. W konsekwencji są ważnym miejscem formacji młodzieży.

Słowa kluczowe: edukacja, kultura, dialog, szkoła katolicka, tożsamość szkoły katolickiej.

THE SOCIAL MISSION OF CATHOLIC SCHOOLS IN CONTEMPORARY CULTURE (RETROSPECTIVE SKETCH)

Summary

Catholic schools, organizing educational activities in accordance with the applicable state law and the teachings of the Catholic Church, offer a model of education based on Christian values, which is their hallmark and expresses a specific identity. The purpose of the article is to draw attention to the social mission of Catholic educational institutions for the culture of encounter and dialogue in the modern world. Institutions of this type, promoting the integral value of

the person, strive to combine the tasks of education and upbringing with a clear proclamation of the Gospel. Consequently, they are an important place for the formation of young people.

Keywords: education, culture, dialogue, catholic school, catholic school identity.